

KVALITOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA OLIY TA'LIMDA TA'LIM SIFATI VA MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Akram Jo'rayev Namozovich

Termiz davlat universiteti

Tarix fakulteti "Falsafa" kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kvalitologik yondashuv asosida oliy ta'lim tizimida ta'lim sifati va mazmunini takomillashtirishning ilmiy-metodik asoslari o'rganilgan. Xususan, kvalitologiya yondashuvining mazmuni pedagogika nuqtayi nazaridan tahlil etilgan hamda ta'lim jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: "Kvalitologiya", "ta'lim sifati", "kvalitologik yondashuv", "ko'nikma", "metod", "funktional", "kompetensiya", "ilmiy-metodik", "innovatsion ta'lim", "texnologik", "interaktiv", "integratsiya", "malakala".

ABSTRACT

This article studies the scientific and methodological foundations of improving the quality and content of education in the higher education system based on the qualitative approach. In particular, the content of the qualitative approach is analyzed from a pedagogical point of view and the possibilities of its integration into the educational process are highlighted.

Keywords: "Qualitology", "educational quality", "qualitative approach", "skill", "method", "functional", "competence", "scientific and methodological", "innovative education", "technological", "interactive", "integration", "skill".

KIRISH (INTRODUCTION)

So'nggi yillarda ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga doir konseptual izlanishlar jarayonida kvalitologik yondashuv alohida e'tiborni tortmoqda. Bu yondashuvning asosida ta'lim jarayonining barcha tarkibiy qismlarini – maqsad, mazmun, metod va natijalarni sifat mezonlari asosida baholash va takomillashtirish tamoyili yotadi. Kvalitologik yondashuv, avvalo, o'quv jarayonining funktsional yaxlitligini ta'minlash, bilimlarni chuqur o'zlashtirish, kompetensiyalar shakllanishiga xizmat qiluvchi ta'limiy muhitni yaratishga qaratilgan. U pedagogik faoliyatda sifatni aniqlash, uni boshqarish hamda rivojlantirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli, ushbu maqolada ta'limning maqsadi, mazmuni, usullari va bilim mohiyati **kvalitologik yondashuv** asosida tahlil qilinadi.

Kvalitologik yondashuvda ta'lim sifati nafaqat yakuniy natijalar bilan, balki o'quv jarayonining barcha bosqichlarida qo'llanilayotgan vositalar, metodlar va didaktik resurslarning samaradorligi bilan baholanadi. Ayniqsa, mazmun va metod o'rtasidagi uyg'unlik, talaba faoliyatining faolligi va professor-o'qituvchining sifatli pedagogik interaktsiyasi muhim omillar sirasiga kiradi. Kvalitologik nuqtai nazardan qaraganda, har bir ta'lim komponenti o'zining aniq sifat ko'rsatkichlariga ega bo'lishi kerak. Bu esa, ta'lim tizimida doimiy monitoring, tahlil va takomillashtirish mexanizmlarini joriy etishni taqozo etadi. Kvalitologik yondashuv ayni paytda o'quv jarayonining texnologik jihatlarini ham qamrab olib, unda innovatsion metodlar va interaktiv uslublarning samarali integratsiyasiga urg'u beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (LITERATURE REVIEW)

Ushbu maqolani tayyorlashda pedagoglardan A.B.Трет'яков, I.G.Subetto, И.Я.Лернер, O.Roziqov, S.Og'ayev, M.Mahmudova, B.Adizov, O.Q.To'xtayev, A.Hojiev, M.Alimova, asarlarida bayon etilgan nazariy qoidalar va uslubiy tavsiyalarga tayanildi.

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Kvalitologiya - bu inson tomonidan yaratilgan obyektlar va jarayonlarning sifati haqidagi fan. "Kvalitologiya" atamasi XX asrning 60-yillari o'rtalarida paydo bo'lgan¹. "Sifat" obyekt sifatida, ko'plab fanlar tomonidan o'rganiladi, ammo ularning obyektlari individual xususiyatlar yoki xususiyatlar majmui.

Har bir yangi avlod hayotga qadam qo'yar ekan, ajdodlarining bilim va tajribalarini o'zlashtiradi hamda mazkur bilimlar asosida yangilarini hosil qiladi. Ta'lim maqsadi bilan bog'liq ravishda talaba o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar hajmi va tabiati ijtimoiy zarurat bilan belgilanadi hamda ta'lim oluvchining ehtiyoj va imkoniyatlari bilan muvofiqlashtiriladi. Talabaga bilim berishdan ko'zlanadigan asosiy maqsad uni mustaqil faoliyatga yo'llash, hamda eng zarur ko'nikma va malakalarni hosil qilishdan iboratdir.

Pedagogik adabiyotlarda "ta'lim", "ta'lim mazmuni", "ta'lim maqsadi" tushunchalari turlicha talqin qilinadi. "Ta'lim – bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi"².

Shuningdek, kishilik jamiyatida ta'lim mehnatning ijtimoiy taqsimlanishi natijasida professor-o'qituvchi va talaba zimmasiga yuklangan o'qitish, o'qish, rivojlantirish jarayoni bilan belgilanuvchi vazifadir. Bu tor ma'noda ta'limning o'qitish tushunchasini anglatishini ifodalaydi. Keng ma'noda ta'lim jamiyatning barcha sohalarida ma'lumot berish jarayonini ham bildiradi.

¹ Трет'яков А.В. **Основы квалитологии**. — Москва: Издательство стандартов, 1996. — Б. 5–10

² То'xtayev O.Q. *Pedagogika: Darslik*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006. – B. 24.

Talaba faoliyati tufayli ta'lim jamiyat tomonidan puxta o'ylab chiqilgan maqsad, mazmun va dasturlar asosida amalga oshiradigan jarayonga aylanib, jamiyat kutgan natijalarni beradi. Ma'lumki, ta'lim inson bilish faoliyatining eng murakkab turlaridan biri bo'lib, bilimlarni o'zlashtirish natijasida tafakkur rivojlanishini tezlashtiradi.

Barcha zamonlarda ham ta'limning maqsadini belgilash davlat siyosatining ustuvor sohasi hisoblangan. Ta'limning maqsadi jamiyat amaliy faoliyatining avvaldan fikran o'ylangan natijasi bo'lib, ta'limning umumiy maqsadi jamiyatning universitet oldiga qo'ygan ijtimoiy buyurtmasiga ko'ra belgilanadi.

Ta'limning maqsad va vazifalari ijtimoiy tuzumga muvofiq fan, texnika, texnologiyalar, ishlab chiqarish, madaniyat, ijtimoiy hayot taraqqiyoti asosida tarixan o'zgarib borishi bilan birga oliy ta'lim universitetlarida o'qitishning didaktik tavsifini ham belgilaydi. Ta'limning maqsadi o'qitishning ma'lum maqsadga qaratilganligi va unga muvofiq kelishini o'zida aks ettirgan, ta'limning ijtimoiy xususiyati, jamiyat hayotidagi ahamiyatini ochib beradigan, uning yo'nalishi, mazmuni, shakl va usullarini belgilab beradigan ijtimoiy-pedagogik hodisadir.

Oliy ta'lim tizimida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, avvalo, sifatga yo'naltirilgan yondashuvlarni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, **kvalitologiya** oliy ta'limda nafaqat yakuniy natijalarni, balki ta'limning barcha bosqichlarida sifatni doimiy ravishda baholab borish mexanizmlarini shakllantiradi. Bu esa dars jarayonlarining sifat ko'rsatkichlarini aniqlash, ta'lim resurslarining amaldagi holatini tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo'yicha aniq mezonlar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Ta'lim maqsadi jamiyat taraqqiyoti, ehtiyojlari va imkoniyatlari asosida ta'lim oluvchi, jamiyat hayoti uchun zarur bo'lgan shaxsni shakllantirishga qaratilgan, ikki sub'ekt – ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi faoliyatini uyg'unlashtiruvchi ijtimoiy-pedagogik omildir³. Shu bilan bir qatorda ta'lim maqsadi ta'lim mazmuni, o'quv materiallari, vositalari va uning samaradorligini belgilaydi.

Zamonaviy ta'limda "sifat" tushunchasini aniq va tizimli baholash zarurati tufayli, bu jarayonda aynan *kvalitologik yondashuv* asosiy metodologik asos sifatida namoyon bo'lmoqda

Ta'lim maqsadini to'g'ri belgilash natijasida shaxs, davlat va jamiyat, fan, texnika, texnologiyalar hamda ishlab chiqarishni samarali rivojlantirish uchun ijtimoiy resurs, imkoniyat vujudga keladi.

³ Xoliqulov H. *Ta'lim mazmunini modernizatsiyalashning nazariy asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2020. – B. 45.

Kvalitologik yondashuv asosida tuzilgan ta'lim mazmuni orqali talabalar uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar tizimli va uzviy tarzda shakllantiriladi. **Kvalitologiya** bu borada nafaqat o'quv dasturlarining sifati va mazmuniy to'liqligini baholash, balki talabalarni kasbiy va ijtimoiy jihatdan tayyorlashda natijadorlikni aniqlash mezonlarini ham taklif etadi. Bu esa ta'lim sifati ustidan tizimli monitoring olib borishga, o'quv jarayonining har bir bosqichini takomillashtirishga zamin yaratadi.

Bilim talaba uchun jamiyatning ma'lum taraqqiyot bosqichida zaruriy ko'nikma va malakalarni hosil qilish uchun muhimdir. Talabada hosil qilinadigan ko'nikma va malakalar o'quv-biluv jarayonining natijasi sifatida namoyon bo'lishi lozim. Ta'lim mazmuni talabada ijtimoiy jihatdan hosil bo'lgan ko'nikma va malakalarni shakllantirish, rivojlantirish vositasidir. Bilimlar bilish faoliyatining oxirgi mahsuli emas, balki har qanday bilim ta'lim oluvchi shaxsini jamiyat belgilagan ijtimoiy zarurat talablari asosida g'ayratga undagan taqdirdagina qimmatlidir.

Kvalitologik nuqtai nazardan, bilimlar sifati ularni egallashdagi chuqurlik, amaliy qo'llash imkoniyati va shaxsiy rivojlanishga qo'shgan hissasi bilan baholanadi. Ta'lim mazmuni ta'lim oluvchida hosil qilinishi zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar bilan bog'liq bo'lganligi, bu masala didaktikada turlicha talqin etilishi sababli dastlab mana shu ikki tushuncha ustida to'xtalamiz:

Shaxsda jamiyatda ma'lum bir o'rin tutish uchun zarur bo'lgan malaka hamda ko'nikmalar hosil qilish vositasi va bular esa, ko'rib o'tganimizdek, bilimni qaysi usulda talabada hosil qilish bilan uzviy bog'liqdir.

Malaka - muayyan kasb, ishni yaxshi o'zlashtirish natijasida orttirilgan mahorat. Odatda biron ish jarayonida harakatlar anglanilgan va anglanilmagan tarzda amalga oshiriladi. Malaka avtomatlashgan harakat ifodasidir⁴.

O'zbek tilining izohli lug'atida ko'nikma so'zi mahorat, malaka so'zlari bilan, malaka so'zi esa mahorat so'zi bilan sinonim tarzida beriladi⁵. Fikrimiz dalilini chuqurroq tahlil qilish maqsadida A.Hojiev tomonidan tuzilgan "O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati"ni ko'zdan kechiramiz. Lug'atda "ko'nikmoq", "ko'nikma" so'zlarining ma'nodoshlari sifatida odat hosil qilmoq, odatlanmoq, o'rganmoq so'zlari⁶ keltiriladi.

Ta'lim usullari ilmiy bo'lishi, talabaga ta'lim berishdan ko'zda tutilgan asosiy maqsadga erishilishi, shaxs rivojlanishining psixologik-pedagogik imkoniyatlariga

⁴ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2-jild. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2001. – B. 312.

⁵ O'zbek tilining izohli lug'ati. 1–5 jild. – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 3-jild, B. 215–216.

⁶ Hojiev A. O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati. – Toshkent: Fan, 1981. – B. 150–151.

muvofoiq kelishi, ommabop bo'lishi, o'quv materialini izchil egallashga qaratilishi va pedagogika fani yutuqlari asosida yangilanib, takomillashib borishi zarurdir. Barcha fanlar uchun umumiy hisoblangan tashqi qiyoslash, moddiy hodisalarni taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish, mavhumlikdan aniqlikka qarab borish kabi usullarning har biridan turlicha foydalaniladi. Hozirgi vaqtda rivojlangan ko'pgina fanlar, odatda, voqelikning biror qirrasini shunchaki aks ettirib qolmasdan, balki muayyan maqsadga muvofiq ravishda shu voqelikni ifodalaydi. Bu hol bilish, ayniqsa, o'qitish usullarini yanada takomillashishga xizmat qiladi.

Ta'lim usuli ta'lim mazmunining namoyon bo'lish shakli bo'lgani bois, u pedagogik adabiyotlarda, didaktik yondashuvlarda va metodik tavsiyalarda keng muhokama etiladi.. Ma'lumki, didaktik jarayon talabaga bilim berish, uni ijodiy faoliyatga yo'llash, unda muayyan ko'nikma va malaka hosil qilish, har bir ishda mustaqillik, tadbirkorlik hamda ijodiy yondashishni o'rgatish, xilma-xil yo'l, usul hamda vositalardan foydalanishni talab qiladi.

Ta'lim mazmuni har bir o'quv predmeti bo'yicha jamiyatda amalda bo'lgan o'quv dasturida o'z aksini to'liq topadi. Ta'lim usuli esa, metodik qo'llanmada yoritib beriladi. Dasturning tushuntirish xatida muayyan o'quv fani mazmunini talabalarga yetkazish uchun foydalaniladigan usullar haqida ma'lumotlar bayon qilinadi. Chunki ta'lim usuli talabaga dasturda nazarda tutilgan bilimni qanday yetkazib berishga imkoniyat yaratib berishi lozim. Bu usuldan, ko'pincha, ta'lim usullari me'yorlashgan, keng ommalashgan hollarda foydalaniladi.

Islahotlar davrida ta'lim maqsadi, mazmuni jumladan, berilishi loyihalashtirilgan bilimlar hajmi, miqdori, sifati, pragmatik ahamiyati o'zgarganda o'qitish usullari ham o'zgarishi, yangilanishi tabiiydir. Lekin o'qitish usullarini yangilash, yangi ularni qo'llash, ommalashtirish ta'lim maqsadi va mazmunini yangilash hamda ommalashtirishdan ancha murakkab, chunki bu, birinchidan, ko'p ming kishilik professor-o'qituvchilar ommasining kasbiy ko'nikmalari va ta'lim vositalari bilan bog'liq. Darslik va o'quv topshiriqlari yangilangan paytda ham professor-o'qituvchining darsni eskicha, ta'lim mazmuni va o'quv materialiga mos kelmaydigan usullarda tashkil etayotganligi va o'tkazayotganligiga kuzatishlarimiz natijasida guvoh bo'ldik.

Ta'lim maqsadi ijtimoiy buyurtma asosida hukumat qaror, buyruq va ko'rsatmalari bilan ta'lim mazmuni, uni o'zida ifodalagan o'quv vositalari ta'lim maqsadiga muvofiq ravishda mutaxassislar tomonidan tanlanadi. Bu esa o'quv-biluv jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishni taqozo qiladi. Muayyan o'quv predmetidan tuziladigan darslik yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashda muhim ahamiyatga ega. Zero, o'quv dasturi asosida tuzilgan darslik ta'lim

mazmunini aks ettiruvchi o'quv materiali, uning talaba tomonidan o'zlashtirilish usullari, talaba va professor-o'qituvchi uchun zarur hisoblangan tahlil, umumlashtirish uchun material, o'quv materiallari mazmunini uyg'unlashtiruvchi qonuniyatlarni o'z ichiga oladi. Darslik – ta'lim oluvchi uchun ma'lum miqdordagi bilimlarni, malaka, ko'nikma, odatlarni o'ziga singdirish uchun o'rganiladigan manba. Ammo faqat darslik bilan ishlash tom ma'nodagi ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirishga to'sqinlik qiladi.

Kvalitologiya oliy ta'lim tizimida ta'lim mazmunini ilmiy asosda rejalashtirish, o'quv jarayonini zamon talablari asosida tashkil etish hamda sifatni boshqarish mexanizmlarini joriy qilishda muhim vosita sifatida qaralmoqda. Mazkur yondashuv asosida oliy ta'limda nafaqat bilim berish sifati, balki talabaning shaxsiy va kasbiy rivojlanish jarayoni ham tizimli ravishda nazorat qilinadi. Bu esa oliy ta'lim muassasalarining sifatga yo'naltirilgan taraqqiyotiga xizmat qiladi.

XULOSA (CONCLUSION)

Xulosa qilib aytganda, kvalitologik yondashuv oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish, mazmunini ilmiy asosda takomillashtirish hamda o'quv jarayonlarini tizimli tashkil etishda muhim metodologik asos sifatida maydonga chiqmoqda. Bu yondashuv orqali o'quv rejalarining moslashuvchanligi, o'quv fanlarining zamonaviy talablarga muvofiqligi va talabalarning kasbiy ehtiyojlariga yo'naltirilganligi ta'minlanadi. Oliy ta'limda ta'lim sifati nafaqat bilimlarning hajmi bilan, balki ularning amaliyot bilan integratsiyalashuv darajasi, talabaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishidagi samaradorligi bilan baholanadi.

Kvalitologik yondashuv asosida o'quv jarayonini loyihalash va boshqarish, talabaning ilmiy-amaliy kompetensiyalarini shakllantirish, professor-o'qituvchilarning faoliyatini sifat jihatidan tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur yondashuvda sifat doimiy nazorat va tahlil obyektiga aylantiriladi, bu esa o'z navbatida, oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshligini oshiradi. Kvalitologiya ta'limning barcha bosqichlarida uzluksizlik va izchillik tamoyillariga tayanadi, bu esa oliy ta'limda sifatni boshqarish tizimini barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, kvalitologik yondashuv oliy ta'lim tizimini yangilash va takomillashtirishda strategik nazariy-amaliy vosita sifatida ahamiyat kasb etadi. U zamonaviy bilimlar, kasbiy ko'nikmalar va innovatsion fikrlashni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim mazmunining asosiy tayanchlaridan biriga aylanmoqda. Oliy ta'lim tizimi uchun kvalitologik yondashuv nafaqat ta'lim sifatini belgilash, balki uning rivojlanish sur'atlarini tahlil qilish va boshqarish imkonini beruvchi zamonaviy ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. *O'zbekiston milliy ensiklopediyasi*. 2-jild. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2001. – B. 312.
2. Xoliqulov H. *Ta'lim mazmunini modernizatsiyalashning nazariy asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2020. – B. 45.
3. Трет'яков А.В. **ОСНОВЫ КВАЛИТОЛОГИИ**. — Москва: Издательство стандартов, 1996. — Б. 5–10.
4. То'xtayev O. Q. *Pedagogika: Darslik*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2006. – B. 24
5. *O'zbek tilining izohli lug'ati*. 1–5 jild. – Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 3-jild, B. 215–216.
6. Hojiev A. *O'zbek tili sinonimlarining izohli lug'ati*. – Toshkent: Fan, 1981. – B. 150–151.